

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ*

Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини стосовно рішення у справі «Нянзі проти Сполученого Королівства» («Nyanzi v. United Kingdom»)

Реферативний переклад

У рішенні, ухваленому 8 квітня 2008 року у справі «Нянзі проти Сполученого Королівства», Європейський суд з прав людини (далі — Суд) постановив, що

— депортація заявниці до Уганди не викличе порушення ст. 3 чи ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція)¹.

Обставини справи

Заявниця Еваріста Евелін Нянзі є громадянкою Уганди, народилася 1965 року, проживає в Лондоні. Вона є дочкою п. Еварісто Нянзі, колишнього міністра Уряду Уганди та керівника фінансів Демократичної партії. У Лондоні п. Нянзі вивчає бухгалтерську справу, є активним членом церковної громади, має нареченого. Вона страждає від приступів астми. Матір заявниці та її молодші брати мешкають у Кенії.

Справа стосується відмови у задоволенні клопотання заявниці про надання їй притулку у Сполученому Королівстві та, відтак, наступного рішення про її депортацію до Уганди.

Як на підставу для свого клопотання заявниця вказувала на політичну діяльність батька. Пана Нянзі було арештовано 1986 року, тоді, коли до влади в Уганді прийшов Рух Національного

Опору. 1998 року панові Нянзі було висунуто обвинувачення у зраді.

1987 року заарештовано було пані Нянзі. Це сталося під час відвідин нею батька у в'язниці. Її тримали в ув'язненні упродовж дня і допитували. Заявниці вдалося уникнути подальшого перебування під вартою (вона поскаржилася на те, що погано себе почуває, і їй дозволили звернутися до місцевої лікарні). Відтоді вона переховувалася до часу виправдання та звільнення її батька з в'язниці того самого року.

У 1996 році стало відомо, що батько заявниці знайшов політичний притулок у Кенії. Згодом до нього приєдналася його сім'я. Однак на початку січня 1997 року заявниця повернулася до Уганди, сподіваючись на лібералізацію ситуації у країні. Наприкінці 1997 року пані Нянзі викликали на допит стосовно місця перебування її батька. Тоді ж у неї конфіскували паспорт. Заявниці вдалося отримати новий паспорт (для цього їй довелося вказати змінену дату народження, однак ім'я та прізвище були збережені правдиві). У липні 1998 року заявниця знову прибула до Кенії, однак за якийсь час повернулася до Уганди.

У вересні 1998 року заявниця отримала туристичну візу до Сполученого Королівства, плануючи відвідати цю країну з туристичною метою.

21 вересня 1998 року, коли вона ще залишалась в Уганді, до її будинку несподівано прибули кілька поліцейських і солдатів. Із ними був батько заявниці, закутий у наручники. Поліцейські провели обшук з метою виявлення доказів.

За кілька днів заявниця виїхала з Уганди і 27 вересня прибула до Лондо-

* Переклад з англійської мови та опрацювання матеріалів практики здійснено у Львівській лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України П. М. Рабіновичем, М. Ю. Пришляк і Т. І. Дудаш.

¹ Рішення стане остаточним відповідно до вимог ч. 2 ст. 44 Конвенції, оскільки воно може бути предметом перегляду (Прим. перекладачів).

на, де відразу звернулася з клопотанням про надання їй політичного притулку.

21 листопада 1999 року Державний Секретар ухвалив рішення у справі заявниці. У задоволенні клопотання про притулок було відмовлено. Як на підставу відмови вказувалося на такі обставини: по-перше, заявниця не брала реальної участі у політичному житті своєї країни, по-друге, у неї не виникало істотних проблем відтоді, як батька було звільнено у 1987 році і до часу останнього рейду поліції у вересні 1998 року. Також зверталася увага на те, що заявниця не могла б виїхати з країни так, як вона це зробила, якби вона становила якусь реальну загрозу в очах влади. Заявниця звернулася з апеляційною скаргою, однак безуспішно.

Заявниця знову звернулася до Державного Секретаря, стверджуючи, що її депортація до Уганди становитиме порушення Конвенції та Закону «Про права людини» 1998 року. Однак 11 січня 2005 року скаргу заявниці в аспекті прав людини було відхилено на підставі Закону 1999 року «Про іміграцію та надання притулку».

У лютому 2005 року заявницю було затримано до часу депортації зі Сполученого Королівства.

Клопотання заявниці про судовий перегляд затримання було відхилено. А у березні 2006 року Державний Секретар відмовився надати їй дозвіл на проживання у країні за власною ініціативою (на надання якого він уповноважений за посадою).

Зрештою заявницю було звільнено з-під варті та надано право тимчасового перебування у Сполученому Королівстві (при цьому їй було зобов'язано проходити офіційну реєстрацію кожен другий тиждень). Це сталося після того, як Суд прийняв скаргу заявниці до розгляду та ухвалив запобіжний захід, згідно з яким Уряд мав гарантувати заявниці можливість залишитися у країні до часу завершення розгляду її справи Судом.

Зміст рішення Суду

Заявниця стверджувала, що вислання її до Уганди становитиме порушення

прав, гарантованих ст. 3, ст. 5 та ст. 8 Конвенції.

Суд зауважив, що найгіршою формою поводження, яку зазнала заявниця в Уганді, був її арешт, одностороннє перебування під вартою та допит упродовж цього часу. Ніхто ніколи не стверджував про те, що заявниця зазнала неналежного поводження за вказаних обставин. Навпаки, п. Нянзі було дозволено безперешкодно вийти та звернутися до лікарні після того, як вона повідомила слідчих про своє погане самопочуття. Тому Суд дійшов висновку про те, що обставини затримання заявниці не сягнули тієї межі суворості, яка охоплюється поняттям неналежного поводження у сенсі ст. 3 Конвенції. Суд також взяв до уваги факт добровільного повернення заявниці до Уганди та виявлений нею у зв'язку з цим оптимізм як свідчення того, що затримання не мало для заявниці серйозних психічних наслідків. Суд зауважив, що від часу затримання у 1987 році заявницю жодним чином не чіпали аж до 1997 року. До того ж органи влади не зважали за необхідне сконтактувати із заявницею раніше, аніж наприкінці 1997 року, хоча вона повернулася в Уганду ще на початку того року. До того ж, заявниці вдалося отримати новий паспорт на друге своє ім'я, відоме іншим та використане. Використовуючи цей паспорт, заявниця у липні 1998 року безперешкодно виїхала до Кенії. Хоча незабаром вона знову повернулася до Уганди.

Суд розглянув намір заявниці здійснити туристичну подорож до Сполученого Королівства як свідчення того, що заявницю не лякав стан справ в Уганді. Принаймні до дня вторгнення поліцейських у її дім. Втім немає сумнівів стосовно того, що ані заявницю, ані членів її родини не було піддано неналежному поводженню під час здійснення обшуку приміщення того дня. До того ж заявниці вдалося без труднощів виїхати з країни вже за кілька днів після цього інциденту.

Батько заявниці перебував під вартою упродовж майже десяти років. Якби свого часу органи влади потребували зібрати додаткову інформацію про нью-

го, вони б заарештували заявницю ще до арешту її батька. На нинішній день було б дивним вважати, що заявниця знає про діяльність батька більше, ніж він сам може про себе розповісти, особливо зважаючи на її відсутність у країні упродовж останніх десяти років.

Суд зрештою дійшов висновку, що у справі не було істотних даних, які вказували б на те, що заявниця і далі продовжує цікавити компетентні органи. А відтак не було підстав побоюватися, що вона стане об'єктом переслідування після свого повернення до Уганди.

Далі Суд взяв до уваги дані про те, що опозиційні політичні діячі навіть нижчого рівня залишилися поза увагою влади в Уганді. Зважаючи на це, не було підстав вважати, що заявниці, котра взагалі не була політичним діячем, може загрожувати переслідування тільки через те, що вона була близькою родичкою політика.

Отож, Суд, дослідивши конкретні обставини справи заявниці у світлі загальної ситуації в Уганді, не виявив вагомих підстав вважати, що заявницю буде піддано ризику катування, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження у випадку депортації її до цієї країни. Тому Суд дійшов висновку, про те, що депортація п. Нянзі до Уганди не становитиме порушення ст. 3 Конвенції.

Суд також постановив, що у справі не виникало окремого питання щодо застосування ст. 5 Конвенції.

Суд не вважав за необхідне досліджувати, чи такі обставини, як здобуття заявницею освіти у Лондоні, її участь у справах церкви та дружба з чоловіком упродовж невизначеного періоду часу, складали приватне життя у сенсі ст. 8 Конвенції. Навіть якщо й прийняти так

позицію, то все одно плановане вислан-
ня заявниці до Уганди ґрунтувалось на
законі та відповідало законній цілі, а
саме цілі дотримання та забезпечення
іміграційного контролю.

Далі Суд звернувся до вирішення питання про те, чи можна вважати це втручання необхідним. Суд відзначив, що якщо порівняти вагомість зазначених аспектів приватного життя заявниці, з одного боку, зі значенням державного інтересу у забезпеченні ефективного іміграційного контролю, з іншого, то другий інтерес переважає. З огляду на це немає підстав вважати втручання у права заявниці непропорційним до цілі, яка при цьому ставилася. Заявниця не є укоріненою імігранткою у Сполученому Королівстві і їй ніколи не надавалося право проживати у цій країні. Перебування заявниці у Сполученому Королівстві у час, коли там розглядалося її клопотання про притулок та скарги з мотивів прав людини, було, за своєю суттю, безпідставним. Також немає підстав вважати рішення про вислання заявниці непропорційним через стверджуване нею зволікання органів влади у вирішенні її клопотань.

Заявниця також відзначала, що істотною перешкодою для депортації є незадовільний стан її здоров'я — загострення астми, що сталося, за словами заявниці, внаслідок пережитого стресу. Однак Суд не вважав, що вислання заявниці у такому стані зможе призвести до настільки серйозних негативних наслідків для її фізичної чи моральної цілісності, що виникла би підстава визнати порушення її прав, гарантованих ст. 8 Конвенції.

Тому Суд кінцево постановив, що вислання заявниці до Уганди не становитиме порушення ст. 8 Конвенції.

**Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини
стосовно рішення у справі
«С. Г. та інші проти Болгарії»
(«C. G. and others v. Bulgaria»)**

Реферативний переклад

У рішенні, ухваленому 24 квітня 2008 року у справі «С. Г. та інші проти Болгарії», Європейський суд з прав людини (далі — Суд) постановив, що:

— було порушено ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція);

— було порушено ст. 13 Конвенції (право на ефективний засіб правового захисту);

— було порушено ст. 1 Протоколу №7 до Конвенції (процедурні гарантії щодо вислання іноземців)¹.

Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд призначив сплатити як компенсацію моральної шкоди 10 000 євро заявнику та по 6000 євро його дружині і дочці, а також усім трьом заявникам разом 1500 євро на відшкодування судових витрат.

Обставини справи

Заявниками є С. Г., громадянин Туреччини, 1968 р. н., який зараз проживає у цій країні після депортації з Болгарії у 2005 році, його дружина Т. Х. Г., 1968 р. н., і дочка Т. С. Г., котрі мешкають у м. Пловдиві (Болгарія).

С. Г. оселився у Болгарії 1992 року. Влаштувався працювати водієм. У квітні 1996 року він одружився з Т. Х. Г. і незабаром отримав дозвіл на постійне проживання у цій країні.

У липні 2005 року його дозвіл на проживання було скасовано, і натомість ухвалено рішення про депортацію п. С. Р. на тій підставі, що він становив загрозу для національної безпеки. Це рішення ґрунтувалося на відповідних нормах Закону «Про іноземців» та на секретному звіті, складеному місцевим департаментом внутрішніх справ. Однак конкретні

підстави для депортації у ньому не вказувалися.

9 липня 2005 року о 6 год. 30 хв. заявника терміново викликали до місцевого відділення поліції, вручили наказ про депортацію й арештували до часу його виконання. Заявника депортували того самого дня без надання можливості сконтактувати з адвокатом, дружиною чи дочкою.

Скарга заявника до Міністерства внутрішніх справ не була задоволена. Так само не були задоволені скарги С. Г. до суду на незаконність його видворення. Рішення судів ґрунтувалися на документах департаменту внутрішніх справ, з яких вбачалось, що заявник був причетний до перевезення наркотиків (ці дані були зібрані на підставі таємного спостереження за заявником). З огляду на таку інформацію суди відмовлялися проводити подальший аналіз обставин справи та вивчати інші докази.

Після депортації заявник продовжує бачитися з дружиною та дочкою, однак лише кілька разів на рік. Хоча вони постійно спілкуються телефоном.

Зміст рішення Суду

Заявники скаржилися на видворення заявника з Болгарії. Вони зазначали про порушення ст. 8 і ст. 13 Конвенції та ст. 1 Протоколу № 7 до Конвенції.

Суд передусім відзначив, що до часу депортації у 2005 році заявник легально проживав у Болгарії. Внаслідок депортації він був позбавлений можливості жити разом із дружиною та дочкою. Бачитися з ними тепер він може лише кілька разів на рік і тільки упродовж коротких періодів часу. Отож, видворення заявника було втручанням у його право на повагу до приватного та сімейного життя.

Суд вказав далі, що навіть коли йдеться про інтереси національної безпеки застосування такого заходу, як видво-

¹ Рішення стане остаточним відповідно до вимог ч. 2 ст. 44 Конвенції, оскільки воно може бути предметом перегляду (Прим. перекладачів).

рення, має супроводжуватися оцінкою його належності з боку суду чи іншого незалежного органу. Такий незалежний орган має бути компетентний здійснювати ефективну перевірку підстав видворення, оцінки усіх відповідних доказів, а також, за потреби, мати доступ до відповідної секретної інформації.

Суд був особливо вражений тим фактом, що рішення про видворення заявника не містило жодних підстав і лише вказувало на відповідні норми закону щодо серйозних загроз для національної безпеки. Висновок про загрозу заявника інтересам національної безпеки було зроблено на підставі неконкретизованої інформації із секретного звіту. Заявнику не було жодним чином пояснено, у чому ж полягає його небезпека для країни. Відтак він не міг скласти належно скаргу до Міністерства внутрішніх справ, а також представляти адекватно свою справу у судах.

Суд далі відзначив, що судові провадження стосовно перегляду рішення про депортацію заявника виявилися цілком формальними. Суди відмовилися оцінити докази, які могли реально підтвердити чи спростувати твердження про те, що заявник створював загрозу для національної безпеки. Натомість суди вирішили покласти в основу своїх рішень непідтверджену інформацію із секретного звіту — інформацію, отриману шляхом таємного спостереження.

До того ж Суд встановив, що національне право не містить достатніх гарантій для згаданого спостереження. А необхідність таких гарантій обумовлюється ст. 8 Конвенції. Зокрема, такими гарантіями є норми про точну достовірність відтворення первинного протоколу спостереження для наступного використання, а також про збереження протоколу спостереження у його первинній цілісності. Суд звернув увагу на те, що справа заявника не містила жодної інформації про законність призначення та належність здійснення таємного спостереження за ним. Не було також жодних даних про те, чи вказаний захід хоча б якимось чином був предметом судової перевірки.

Перегляд справи національними судами виявив, що єдиною підставою для висновку про небезпечність заявника була інформація про його стверджувану причетність до перевезення наркотиків. Суд далі зауважив, що самі підозри заявника у вчиненні згаданого правопорушення, незважаючи на усю їх серйозність, не можуть, на думку Суду, вважатися достатнім свідченням загрози заявника для національної безпеки. А національні суди не піддали відповідні підозри належній перевірці.

Отже, Суд дійшов висновку про те, що хоча заявник і мав можливість домогтися формального перегляду рішення про депортацію, однак такий перегляд не забезпечував достатнього рівня захисту від свавілля. Тому Суд постановив, що втручання у сімейне життя заявника не було, всупереч вимогам ст. 8 Конвенції, вчинено «відповідно до закону».

Суд зауважив, що національні суди не провели належну перевірку фактичних підстав рішення про депортацію заявника. Вони не пересвідчилися у тому, чи був мотив національної безпеки справжньою причиною вжиття проти нього відповідного заходу. До того ж спочатку заявнику взагалі не було пояснено, чому до нього застосовується вислання. А отже, йому не було дано розумної та справедливої нагоди оспорити доводи проти себе. Крім того, національні суди жодним чином не торкнулися питання відповідності втручання у право заявника нагальній соціальній потребі та його пропорційності до законних цілей, заради яких це втручання здійснювалося.

Тому Суд дійшов висновку, що судовий перегляд рішення про депортацію заявника не був ефективним засобом правого захисту, який дозволив би заявникам адекватно відстоювати право на повагу до їх сімейного життя. Тому мало місце порушення ст. 13 Конвенції.

Суд відзначив, що у разі ратифікації державою Протоколу № 7 до Конвенції усім іноземцям, котрі проживають на території цієї держави, забезпечуються певні юридичні гарантії на випадок їх

депортації. Серед них, зокрема, виділяються право знати про причини вислання та можливість отримати перегляд рішення своєї справи.

У зв'язку з цим Суд пригадав свій висновок про те, що депортацію заявника було визнано такою, яка не відповідала закону. Національні суди відмовилися зібрати належні докази у справі С. Г., а отже їх рішення були формалістськими. А це означає, що заявник не зміг домогтися такого перегляду своєї справи, який передбачає ч. 1 (в) ст. 1 Протоколу №7 до Конвенції.

Більше того, Суд відзначив: через те, що заявника було вислано у день вручення йому наказу про депортацію, він зміг оскаржити цей захід тільки за межами

Болгарії. Ст. 1 Протоколу № 7 передбачає описану ситуацію, однак тільки у випадку, якщо вислання є «необхідним в інтересах громадського порядку» або «ґрунтується на мотивах національної безпеки». Суд вже визнав те, що депортація заявника насправді не ґрунтувалася на мотивах національної безпеки. До того ж ані у справі, ані у позиції Уряду не було аргументу, який би переконливо свідчив про необхідність негайного вислання заявника з країни в інтересах громадського порядку.

Тому Суд дійшов висновку, що заявник не зміг скористатися правами, закріпленими ст. 1 Протоколу № 7 до Конвенції, перед своїм висланням з Болгарії. Отож, і цю статтю було порушено.

**Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини
стосовно рішення у справі
«Яременко проти України»
(«Yaremenko v. Ukraine»)**

Реферативний переклад

У рішенні, ухваленому 12 червня 2008 року у справі «Яременко проти України», Європейський суд з прав людини (далі — Суд) постановив, що:

— не було порушено ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція);

— було порушено ст. 3 Конвенції стосовно неспроможності органів провести ефективне розслідування скарги заявника на неналежне поводження з ним;

— було порушено ч. 1 та ч. 3(с) ст. 6 Конвенції (право на справедливий суд та право на правову допомогу)¹.

Оскільки заявник не звернувся про призначення йому компенсації моральної шкоди відповідно до ст. 41 Конвенції, Суд не вирішував питання про застосування цієї статті.

¹ Рішення стане остаточним відповідно до вимог ч. 2 ст. 44 Конвенції, оскільки воно може бути предметом перегляду (Прим. перекладачів).

Обставини справи

Заявник Олександр Володимирович Яременко є громадянином України, народився 1976 року і нині відбуває у Житомирській тюрмі кримінальне покарання у вигляді довічного ув'язнення.

Справа стосується скарг заявника на неналежне поводження з ним під час перебування під вартою та на неспроможність державних органів провести належне розслідування цих скарг.

27 січня 2001 року п. Яременка було заарештовано за підозрою у вчиненні вбивства та низки інших злочинів. Його доправили до Харківського районного відділу міліції м. Києва. Того самого дня заявник звернувся з клопотанням про допущення п. Х. до справи як його захисника. Клопотання було задоволено, і адвокат Х. був присутнім на першому допиті п. Яременка. На початку лютого 2001 року було проведено ще один допит заявника, під час якого слідчі

намагалися з'ясувати можливу причетність заявника до вчинення іншого вбивства — вбивства таксиста у 1998 році. Цей злочин було кваліфіковано як «заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, що призвели до смерті». Згідно з національним законом участь захисника не була обов'язковою у цій справі. Відтак заявник підписав документ про відмову від захисника. Після цього було проведено допит п. Яременка, під час якого він зізнався у вчиненні разом з С. злочину у 1998 році (справа таксиста). Того самого дня справу було передано до прокуратури Харківського району на тій підставі, що дії заявника могли бути кваліфіковані як вбивство.

2 лютого 2001 року у присутності захисника заявник відмовився від причетності до злочину 1998 року. Того ж дня заявник підписав відмову від свого захисника Х. Заявник пояснював свою відмову тим, що адвокат перешкодив йому зізнатися у злочині 1998 року. 2 лютого 2001 року захисника Х. було усунуто від ведення справи п. Яременка. Адвокату було вказано на порушення професійної етики, яке виявилось у тому, що він схиляв свого підзахисного до визнання його невинуватості та до відмови від частини показань (зізнання), даних попередньо. Пізніше (у листі 2001 року) заявник повідомив, що підписав відмову від захисту заявника внаслідок тиску працівників міліції та слідчого. Згодом адвоката Х. знову було допущено до участі у справі. Відтак допит заявника 8 червня 2001 року проводився у присутності Х. Тоді заявник однозначно наполягав на тому, що він не вчиняв злочин щодо таксиста, і зазначав, що був змушений зізнатися у його вчиненні під тиском працівників міліції.

У листопаді 2001 року Апеляційний суд м. Києва визнав заявника та С. винними у вчиненні злочину 1998 року та злочинів 2001 року і засудив їх до довічного ув'язнення. Цей суд не взяв до уваги те, що заявники заперечували свою причетність до злочину 1998 року. Натомість суд прийняв як доказ зізнання п. Яременка у вчиненні цього злочину, яке було зроблено ним на попередньому

слідстві. Суд пояснив свою позицію тим, що відповідне зізнання було детальним та послідовним. Верховний Суд України підтримав вирок Апеляційного суду м. Києва.

Заявник стверджував, що 1 лютого 2001 року він зазнав побоїв від працівників міліції, котрі у такий спосіб змусили його підписати відмову від захисника та зробити зізнання у вчиненні злочину 1998 року. Вже 2 лютого 2001 року заявник повідомив адвоката Х. про ці події. Захисник порадив п. Яременку наполягати на своїй невинуватості та поскаржитися на неналежне поводження. 13 лютого 2001 року заявника перевели до слідчого ізолятора. По прибутті туди заявника оглянув лікар та підписав висновок про задовільний стан його здоров'я. Пан Яременко тоді не звернувся зі скаргою на неналежне поводження. Однак з такою скаргою звернулася його дружина. Вона прохала про вилучення з матеріалів справи зізнання свого чоловіка у вчиненні злочинів 1998 року. Однак прокурор у відповідь на цю заяву не порушив кримінальну справу. Згодом і сам заявник подав скаргу на неналежне поводження з ним з боку працівників міліції, а також оскаржив дії Г., слідчого прокуратури, який займався цією справою. Але скаргу заявника було передано Г. для її вивчення у зв'язку з розслідуванням справи проти заявника. Зрештою відмова заявника від зізнання та його твердження про неналежне поводження були визнані необґрунтованими.

Зміст рішення Суду

Спираючись на ст. 3 Конвенції, заявник скаржився на те, що був підданий неналежному поводженню, а також на неспроможність органів провести адекватне розслідування його скарги. Пан Яременко також зазначав про порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції, стверджуючи про несправедливість провадження у його справі, оскільки його примусили до самозвинувачення у злочині. Крім того, заявник стверджував про незаконність усунення його адвоката від участі у справі, зазначаючи про порушення ч. 3(с) ст. 6 Конвенції.

Суд передусім відзначив, що не було проведено жодного медичного огляду заявника у відповідь на його скаргу та скаргу його адвоката на неналежне поводження. Відтак у справі немає жодних доказів, які підтверджували б неналежне поводження із заявником. До того ж медичний огляд п. Яременка, проведений у слідчому ізоляторі 13 лютого 2001 року, не виявив жодних ознак тілесних ушкоджень. Втім Суд дійшов висновку про те, що певні обставини таки викликали підозри щодо ймовірності застосування до заявника психічного та фізичного тиску 1 лютого 2001 року під час його перебування у районному відділі міліції. Такою обставиною була, зокрема, негайна відмова заявника від зізнання у злочині, з якою він звернувся наступного дня відразу після зустрічі із захисником. Зрештою, медичний огляд 13 лютого 2001 року проводився не з метою перевірки скарг заявника на неналежне поводження. Це був звичайний плановий огляд.

Зважаючи на усі доступні дані загалом, Суд визнав, що у справі не може бути встановлено факту неналежного поводження із заявником з огляду на недостатність відповідних доказів. Відтак Суд визнав, що не було порушення ст. 3 Конвенції.

Суд дійшов висновку, що розслідування скарг заявника на неналежне поводження супроводжувалось серйозними недоліками. Зокрема не було проведено вчасно спеціальне медичне обстеження. Хоча клопотання про його проведення було заявлено адвокатом відразу на наступний день після того, як незаконне поводження, за словами заявника, мало місце. Суд звернув увагу на те, що прокурор вирішив не порушувати кримінальну справу у відповідь на заяву дружини заявника. Це рішення було прийнято без проведення хоча б якихось слідчих дій. Натомість, на думку Суду, для незацікавленої особи — слідчого — було б достатньо інформації, наданої дружиною заявника, аби встановити винуватців можливого злочину.

Суд далі відзначив, що розслідуванню скарг заявника на неналежне поводжен-

ня бракувало необхідної незалежності та об'єктивності. Насправді той самий слідчий прокуратури, який, за словами заявника, застосовував до нього незаконні методи, проводив далі допити заявника та працівників міліції стосовно неналежного поводження з ним.

Отож, Суд дійшов висновку, що органи влади виявилися неспроможними виконати вимоги ст. 3 Конвенції в частині проведення ефективного та незалежного розслідування відповідних скарг заявника.

Суд відзначив, що слідчий усунув адвоката від справи після того, як той порадив заявнику відмовитися давати показання, аби не сказати нічого такого, що могло би бути використано проти нього. Тому Суд має серйозні підстави вважати, що заявник підписав зізнання всупереч своїй волі.

Суд вказав на непроведення компетентними органами належного розслідування у відповідь на заяву п. Яременка про те, що його зізнання було отримане незаконним шляхом. Суд визнав, що використання цього документа у суді порушувало право заявника не свідчити проти себе, гарантоване ч. 1 ст. 6 Конвенції.

Суд відзначив, що визнання заявника винним у вчиненні злочину 1998 року ґрунтувалося головним чином на його зізнанні, яке було отримане слідчими у відсутності адвоката заявника. До того ж наступного дня після вчинення цього зізнання заявник його заперечив. І хоча згодом, у березні 2001 року, він знову його підтвердив, проте надалі заявник безповоротно став на позицію відмови від нього.

Суд шокував той факт, що заявника процесуально було поставлено у таку ситуацію, в якій він був змушений відмовитися від адвоката і свідчити проти себе.

Суд відзначив, що обставини вчинення заявником зізнання без присутності адвоката та відмови від цього зізнання наступного дня, коли адвокат вже був присутнім при допиті, свідчать про вразливість ситуації заявника та про його справжню потребу в отриманні належної юридичної допомоги. Натомість 1 лютого 2001 року п. Яременка було позбавлено можливості

отримати допомогу від захисника. І це сталося внаслідок застосування слідчим райвідділу міліції своїх дискреційних повноважень стосовно кваліфікації злочину, який інкримінувався заявнику.

Суд відзначив, що обставини усунення адвоката Х. від участі у справі

2 лютого 2001 року, за очевидною відсутністю законних підстав для цього, викликали серйозні питання стосовно справедливості процесу загалом. Тому Суд постановив, що було порушено ч. 3 (с) ст. 6 Конвенції.

**Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини
стосовно рішення у справі
«Щербет проти Росії»
(«Shcherbet v. Russia»)**

Реферативний переклад

У рішенні, ухваленому 12 червня 2008 року у справі «Щербет проти Росії», Європейський суд з прав людини (далі — Суд) постановив, що:

— мало місце порушення ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція), яке виявилось у нелюдських та таких, що принижували гідність, умовах затримання заявниці в аеропорту «Домодедово»;

— було порушено ч. 1 ст. 5 Конвенції стосовно факту затримання заявниці в аеропорту «Домодедово»;

— мало місце порушення ч. 4 ст. 5 Конвенції, яке виявилось у тому, що питання про законність затримання не було вирішено без зволікання судом¹.

Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд признав сплатити п. Щербет 10 000 євро як компенсацію моральної шкоди.

Обставини справи

Заявниця Светлана Щербет є громадянкою Білорусі, народилася 1978 року, мешкала у Відні. Сьогоднішнє місце проживання заявниці невідоме.

20 лютого 2007 року заявницю було заарештовано в аеропорту «Домодедово» одразу після її прибуття. Її прізвище було у переліку осіб, що перебували в розшуку. Заявницю мали депортувати

до Білорусі і передати тамтешнім органам правосуддя. Працівники міліції, не склавши протоколу, помістили її до кімнати затримання, що знаходилася у приміщенні транспортної міліції аеропорту. 27 лютого 2007 року правоохоронні органи Росії отримали від Білорусі факсимільне прохання про тримання заявниці до часу надходження офіційного клопотання Білорусі про її екстрадицію.

Пані Щербет подавала численні скарги до місцевих судів, стверджуючи про незаконність її затримання. Вона вказувала на відсутність судового рішення стосовно затримання. Таке рішення відповідно до Конституції РФ та Кримінально-процесуального кодексу РФ має бути ухвалено у кожному разі, коли особу затримано на строк понад дві доби.

Місцеві суди відмовляли п. Щербет у розгляді її заяви на тій підставі, що вона не була стороною кримінального процесу в Росії. Крім того, суди вказували на те, що відповідно до Мінської конвенції лист від 27 лютого 2007 року становив законну підставу для її затримання до часу надходження офіційного клопотання про екстрадицію.

Пані Щербет також скаржилася на умови тримання її в аеропорту «Домодедово». Вона стверджувала, що її помістили у камеру площею не більше 4 кв. м., у якій не було ані туалету

¹ Рішення стане остаточним відповідно до вимог ч. 2 ст. 44 Конвенції, оскільки воно може бути предметом перегляду (Прим. перекладачів).

ту, ані вмивальника, ані ліжка, стола, крісел і навіть вікон. Звичайних дверей також не було. Замість них — металева решітка з широкими отворами. Це змушувало заявницю майже постійно перебувати у полі стороннього зору. Час від часу до неї «підселяли» інших жінок-правопорушниць. Заявниця також вказувала на те, що її жодного разу не вивели на свіже повітря. Їжу їй приносили сестра та її хлопець.

Уряд загалом погодився з викладеним п. Щербет описом умов її затримання. Втім представники Уряду відзначали, що заявниці було надано матрац з готелю, а їжу їй приносили з місцевої їдальні.

Отримавши офіційне клопотання про екстрадицію, 23 березня 2007 року Генеральна прокуратура РФ звернулася до суду для отримання санкції на арешт п. Щербет. Таку санкцію було надано 26 березня 2007 року. Відтак заявницю було переведено до слідчого ізолятора.

Після цього було, нарешті, задоволено офіційне клопотання про екстрадицію п. Щербет до Беларусі. Заявниця оскаржила це рішення. Однак безуспішно.

Зміст рішення Суду

Заявниця скаржилася на незаконність затримання та на умови тримання її в ув'язненні в аеропорту «Домодедово». Вона посилалась на порушення ст. 3 Конвенції та ч. 1 і 4 ст. 5 Конвенції.

Передусім Суд зауважив, що найбільш серйозним порушенням, цілком несумісним із безпосередньою метою ст. 5 Конвенції, є відсутність будь-якого офіційного документа, у якому вказувалися б дата, час, місце затримання п. Щербет, її ім'я, причини затримання, дані про працівника міліції, котрий здійснював затримання. Суд відзначив, що затримання заявниці було офіційно оформлено лише на 34-й день від дня її фактичного ув'язнення. Суд підкреслив, що така ситуація була несумісною із Конституцією РФ та з Кримінально-процесуальним кодексом РФ, які передбачають, що обґрунтованість затримання особи повинна бути перевірена судом не пізніше 48 годин з моменту затримання.

Суд зауважив, що Мінська конвенція не могла вважатись законною підставою

затримання. У цьому документі вказувалося, що тимчасове затримання особи до передання її органам правосуддя іншої держави має бути здійснено за внутрішнім законодавством держави затримання. Органи влади Росії неправильно витлумачили відповідні положення Мінської конвенції. Адже у ній передбачено, що особу має бути звільнено, якщо від часу її затримання минуло 40 днів і впродовж цього періоду не було отримано офіційного запиту про екстрадицію.

Отож, Суд дійшов висновку про те, що ув'язнення п. Щербет не було законним. Тому було порушено ч. 1 ст. 5 Конвенції.

Суд відзначив, що відповідно до Кримінально-процесуального кодексу РФ прокурор зобов'язаний звернутися до суду для перевірки законності арешту особи. Самій особі може бути дозволено взяти участь у такому провадженні. У справі п. Щербет перевірку законності її ув'язнення було здійснено лише після спливу більше місяця з часу її затримання. Більше того, компетентні органи відмовлялися визнавати заявницю стороною кримінального процесу. Суд встановив, що у розпорядженні заявниці не було жодного процесуального засобу порушити у суді питання про законність свого ув'язнення. Тому Суд визнав наявність порушення ч. 4 ст. 5 Конвенції.

Вирішуючи питання про порушення ст. 3 Конвенції, Суд нагадав, що він визнавав порушення цієї статті у тих випадках, коли осіб поміщали у камери, призначені лише для короточасного затримання.

Суд також звернувся до доповіді Комітету Ради Європи для запобігання катуванням (далі — Комітет), у якій містилися висновки щодо камер тимчасового тримання на підставі обстеження таких камер у кількох райвідділах міліції м. Москви. Комітет встановив, що ці приміщення були темними, брудними, вони майже не провітрювалися та не містили меблів. Зрештою відповідні камери не були придатними для тримання особи на період понад три години.

З огляду на те, що у справі п. Щербет одразу не було ухвалено рішення про

законність її затримання, заявницю не було поміщено у камеру, придатну для тривалого перебування. Тому впродовж 34 днів вона змушена була знаходитися у камері, призначеній для короткочасного адміністративного затримання на строк не більше 3 годин. Недоліком цієї камери була не тільки мізерність її площі, але й відсутність належних вигод для тривалого перебування людини. До того ж час від часу до цієї камери поміщали інших жінок-затриманих. Отож, Суд взяв до уваги такі обставини: тісність приміщення, відсутність часу для задоволення приватних потреб упродовж майже 24 годин протягом місяця, позбавленість сонячного світла та свіжого повітря, фізичної активності чи інших видів дозвілля. Суд дійшов висновку, що перебування заявниці в таких умовах спричинило їй значні страждання.

І, нарешті, Суд відзначив, що нез'ясованість питання про те, чи у камері були умови для сну і чи надава-

лося заявниці харчування, обумовлена ситуацією перебування заявниці поза правовим регулюванням. Навіть якщо працівники міліції і приносили заявниці їжу, їх добра воля не могла замінити очевидну відсутність юридичних правил, які б регламентували таку ситуацію.

Суд зрештою дійшов висновку, що умови ув'язнення, в яких заявниця змушена була перебувати 34 дні, викликали у неї підвищений стрес, глибокі страждання та почуття страху і тривоги. Ці умови були здатні принизити і навіть зовсім підірвати почуття власної гідності. Таке становище ще більше загострювалося фактом позбавлення людини волі без законних підстав. Тому Суд дійшов висновку про те, що мало місце порушення ст. 3 Конвенції, яке виявилось у нелюдських та таких, що принижували гідність, умовах тримання заявниці у камері тимчасового тримання відділу міліції в аеропорті «Домодедово».

**Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини
стосовно рішення у справі
«Сампаніс та інші проти Греції»
(«Sampanis and others v. Greece»)**

Реферативний переклад

У рішенні, ухваленому 5 червня 2008 року у справі «Сампаніс та інші проти Греції», Європейський суд з прав людини (далі — Суд) постановив, що:

— було порушено ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція), взяту у поєднанні зі ст. 2 Першого протоколу до Конвенції (право на освіту), яке виявилось у неспроможності надати шкільне навчання дітям заявників та у факті наступного їх переведення у спеціальні класи з огляду на їх ромське походження;

— було порушено ст. 13 Конвенції¹.

¹ Рішення стане остаточним відповідно до вимог ч. 2 ст. 44 Конвенції, оскільки воно може бути предметом перегляду (Прим. перекладачів).

Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд призначив сплатити заявникам 6000 євро як компенсацію моральної шкоди та 2000 євро на відшкодування судових витрат.

Обставини справи

Усі заявники є громадянами Греції ромського походження. Вони проживають у спеціально відведеному районі біля м. Аспропиргос (Греція).

У вересні 2004 року заявники разом з іншими односельцями звернулися до двох початкових шкіл м. Аспропиргос, аби їх діти були прийняті туди на навчання. Такі дії заявників були обумовлені певними подіями: передусім прес-повідомленням міністра освіти (виданим у серпні 2004 року), в якому він наголошував на важливості інтегра-

ції ромських дітей у національну освітню систему; а також спільним візитом Державного секретаря з питань національної та міжкультурної освіти і двох представників Комітету з прав людини (моніторингового департаменту щодо Греції). Зазначений візит проводився з метою сприяння влаштуванню усіх дітей-ромів у національні школи.

Заявники стверджували, що директори двох шкіл відмовилися прийняти їхніх дітей на тій підставі, що не отримували відповідних вказівок з міністерства освіти. Втім згадані посадовці зазначили, що вони неодмінно сконтактують з батьками, як тільки отримають необхідні інструкції. Однак дітей заявників так і не було прийнято до школи.

Уряд натомість виклав таку версію подій. Сім'я Сампаніс та інші звернулися до відповідних шкіл, аби отримати інформацію стосовно порядку прийняття дітей до школи. Директор однієї зі шкіл надала заявникам перелік документів, які слід було зібрати з цією метою. Згодом у листопаді та грудні 2004 року делегація вчителів початкових шкіл міста відвідали табір ромів. Вони інформували та переконували батьків у необхідності віддати дітей до школи. Однак, як виявилось, ці дії були безрезультатними, оскільки того року батьки цього не зробили.

Директор департаменту освіти регіону зібрав неофіційні збори представників відповідних державних органів, аби знайти вирішення проблеми переповненості у початкових школах м. Аспропиргос. Головним питанням було знаходження можливостей для прийняття до шкіл дітей-ромів. На засіданні було ухвалено два таких рішення: перше — дітей, що досягли віку, в якому приймають до школи, зарахувати до звичайних початкових класів, а друге — створити додаткові класи для старших дітей, щоб підготувати їх входження до звичайних класів.

9 червня 2005 року, за сприяння Асоціації організацій та товариств з прав людини Риму, 23 дітей-ромів (серед них і діти заявників) було прийнято до школи на 2005/06 навчальний рік.

За даними Уряду, кількість прийнятих дітей зросла до 54.

Проте батьки-греки та батьки інших національностей (нероми) блокували приміщення школи, протестуючи проти прийняття дітей-ромів до класів, де навчались їхні діти, і вимагаючи переведення цих дітей до іншого приміщення. Це відбувалося від першого дня навчання та упродовж вересня і жовтня 2005 року. Не раз у ситуацію цих демонстрацій змушені були втручатись працівники поліції з метою підтримати порядок та попередити незаконні дії проти дітей ромського походження.

25 жовтня 2005 року заявники підписали заяву (за їх твердженнями, вони зробили це під тиском), складену вчителями молодших класів, про переведення їхніх дітей на навчання до окремого приміщення. Внаслідок цього 31 жовтня 2005 року для дітей-ромів було виділено окреме приміщення. Відтоді протести незадоволених батьків припинилися.

У квітні 2007 року згадане приміщення згоріло внаслідок пожежі. У вересні 2007 року було відкрито нову початкову школу, до якої перевели дітей-ромів. Однак у зв'язку з певними перешкодами будинок було здано в експлуатацію лише у жовтні 2007 року.

Зміст рішення Суду

Заявники стверджували, що їхніх дітей було піддано гіршому поводженню у порівнянні зі ставленням до дітей неромського походження у такій самій ситуації. Вони наполягали, що це було зроблено без жодних об'єктивних, виправданих підстав. Відтак таке поводження, на думку заявників, було дискримінацією, що заборонена Конвенцією.

Суд відзначив, що між сторонами не було спору стосовно того, що діти заявників не навчалися у школі упродовж 2004-2005 років, та стосовно факту відкриття підготовчих класів у одній з початкових шкіл м. Аспропиргос.

План щодо створення трьох підготовчих класів, як відзначив Суд, виник лише у 2005 році, коли місцева влада зіштовхнулася з проблемою надання шкільної освіти дітям із місцевого табору ромів. Уряд не надав інформації про створення

таких класів у минулому, незважаючи на те, що діти з ромських сімей навчалися у початкових школах і раніше. Суд також вказав на те, що до підготовчих класів увійшли лише діти-роми.

Суд визнав, що органам влади не можна поставити на провину мітинги расистського характеру, що проводились під школою у вересні та жовтні 2005 року. Втім, як відзначив Суд, власне, ці протести, ймовірно, вплинули на рішення перевести дітей-ромів до відокремленого приміщення, що приєднувалось до будівлі школи.

Суд вказав, що докази, надані заявниками, та інші матеріали справи можна вважати достатньо надійним підґрунтям для припущення про те, що мала місце дискримінація. Відтак на Уряд покладалася обов'язок продемонструвати, що різниця у ставленні була наслідком об'єктивних факторів, не залежних від етнічного походження відповідних осіб.

Суд відзначив, що матеріали справи не вказували на те, що заявники зіштовхнулися з очевидною відмовою з боку керівництва школи прийняти їхніх дітей на навчання у 2004/05 навчальному році.

Втім Суд зауважив, що навіть якщо і прийняти імовірність того, що заявники звернулися до школи тільки для отримання інформації про умови прийняття дітей, вони неминуче висловили адміністрації своє бажання віддати своїх дітей на навчання. Суд зрештою дійшов висновку про те, що органи влади повинні були визнати специфіку справи і забезпечити прийняття дітей-ромів до школи навіть попри те, що окремі з необхідних правових рішень не були кінцево готові. Так слід було вчинити з огляду на необхідність звертати особливу увагу на потреби ромів через вразливість ромської спільноти. При цьому варто було взяти до уваги також і те, що ст. 14 Конвенції у певних випадках передбачає різницю у ставленні задля виправлення фактичної нерівності. Суд зауважив, що національний законодавець визнав специфічний характер ромської спільноти, встановивши, зокрема, спрощену

процедуру прийняття ромських дітей до школи. Відповідні норми передбачають можливість прийняття дітей до початкових класів лише на підставі заяви, підписаної одним з батьків чи особою, котра їх замінює, за умови пред'явлення відразу чи згодом свідоцтва про народження дитини.

Ці норми, вочевидь, були добре відомі компетентним освітнім органам м. Аспропиргос, адже вони реально зіштовхнулися з проблемою та необхідністю надання освіти дітям з місцевого ромського табору.

Стосовно спеціальних класів Суд відзначив, що відповідні органи не встановили єдиний однозначний критерій для формування підготовчих класів. Уряд не продемонстрував, що діти проходили тестування, яке б допомогло визначити їхні здібності та можливі труднощі з навчанням.

Крім того, Суд зауважив, що декларованою метою формування підготовчих класів було здобуття учнями належного рівня, аби вони змогли увійти до звичайних класів школи. Однак Уряд так і не навів жодного випадку переведення учнів з підготовчого класу до звичайного. Хоча загалом до таких класів увійшло понад 50 учнів, які на час прийняття Судом справи до розгляду навчалися вже два роки. До того ж Уряд не повідомив про існування оціночних тестів для дітей, котрі навчалися у підготовчих класах, для визначення їх спроможності освоювати програму звичайного класу. Адже результати проходження таких тестів могли б стати об'єктивним підґрунтям для оцінки навчального рівня дітей. Такий підхід був би, вочевидь, кращим, аніж приблизне оцінювання.

Суд наголосив на необхідності впровадження коректної системи оцінки здібностей дітей з навчальними потребами, зокрема тих дітей, котрі походять з етнічних меншин. Це мало бути зроблено, на думку Суду, для відстежування успіхів цих дітей та для можливого влаштування їх у спеціальні класи за умови відсутності дискримінації. До того ж з огляду на расистські протести, органі-

зовані батьками інших дітей (неромів), запровадження такої системи допомогло би батькам-ромам зрозуміти те, що для їхніх дітей організовують підготовчі класи не з мотивів сегрегації. Суд визнав, що до його повноважень не входило вирішувати питання освітньої психології. Втім Суд відзначив, що така система істотно посприяла б інтеграції дітей-ромів не тільки у звичайні класи школи, але й у місцеву громаду загалом.

Більше того, Суд був невдоволений тим фактом, що адміністрація школи виходила з того, нібито заявники були спроможні оцінити усі аспекти ситуації та наслідки своєї згоди стосовно переведення дітей у окреме приміщення. Адже заявники були представниками непривілейованої та здебільшого неосвіченої спільноти.

Вказавши вкотре на фундаментальну важливість заборони расової дискримінації, Суд відзначив як неприйнятну можливість особи відмовитися від права

не зазнавати дискримінації. Така відмова була б несумісною з важливим громадським інтересом.

Суд визнав бажання влади надати освіту дітям-ромам. Однак далі дійшов висновку, що умови прийняття цих дітей до школи та їх влаштування у спеціальні підготовчі класи, які знаходились у приміщенні, відокремленому від головного корпусу школи, були зрештою їх дискримінацією. Отож, Суд постановив, що стосовно кожного заявника мало місце порушення ст. 14 Конвенції, взятої у поєднанні зі ст. 2 Першого протоколу до Конвенції.

Суд визнав, що Уряд Греції не надав доказів існування ефективного засобу правового захисту, яким заявники могли б скористатися з метою отримання компенсації порушення щодо них ст. 14 Конвенції, взятої у поєднанні зі ст. 2 Першого протоколу до Конвенції. Тому було порушено також ст. 13 Конвенції.

**Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини
стосовно рішення у справі
«Meltex LTD та Месроп Мовсесян проти Вірменії»
(«Meltex LTD and Mesrop Movsesyan v. Armenia»)**

Реферативний переклад

У рішенні, ухваленому 17 червня 2008 року у справі «Meltex LTD та Месроп Мовсесян проти Вірменії», Європейський суд з прав людини (далі — Суд) постановив, що

— було порушено ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) стосовно відмови органів влади задовольнити клопотання заявників про надання ліцензії на телемовлення¹.

Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд призначив сплатити компанії-заявнику 20 000 євро як компенсацію нема-

теріальної шкоди та 10 000 євро на відшкодування судових витрат.

Обставини справи

Заявниками є Meltex Ltd — незалежна телерадіомовна компанія, заснована у 1995 році і зареєстрована в Єревані, та її голова Месроп Мовсесян, 1950 р. н., мешкає також у м. Єревані.

У січні 1991 року п. Мовсесян створив «A1+» — першу незалежну телевізійну компанію у Вірменії. Канал «A1+» був визнаний широкою громадськістю одним з небагатьох незалежних мовців вірменського телепростору. Поряд із різноманітними розважальними передачами та рекламою на каналі створювалися та транслювалися інформаційно-аналітичні програми стосовно міжнародних та внутрішньо-

¹ Рішення стане остаточним відповідно до вимог ч. 2 ст. 44 Конвенції, оскільки воно може бути предметом перегляду (Прим. перекладачів).

державних подій. У ході агітаційної кампанії на президентських виборах 1995 року канал «A1+» відмовився надати телеэфір урядовим представникам. Після цього дію державної ліцензії на телемовлення було зупинено. Згодом п. Мовсесян заснував Meltex Ltd і до структури компанії приєднав канал «A1+». У січні 1996 року компанія Meltex відкрила школу для навчання журналістів, операторів і телетехніків. Підготовлені спеціалісти отримували роботу не лише у компанії Meltex, але й у інших телевізійних компаніях. У січні 1997 року Meltex Ltd отримала ліцензію на п'ять років.

У жовтні 2000 року було ухвалено Закон «Про телерадіомовлення». Відповідно до нього передбачалося створення Національної телерадіомовної комісії (далі — Комісія) — державного органу, який мав складатися із 9 членів, призначених Президентом Вірменії. До повноважень цього органу належало ліцензування та моніторинг приватних телерадіокомпаній. Згаданий закон запровадив нову процедуру ліцензування, відповідно до якої ліцензії на мовлення надавалися Комісією на умовах тендерів.

У лютому 2002 року Комісія оголосила початок прийняття заявок на тендери стосовно різних мовних частот, зокрема і на частотну смугу 37, на якій функціонував канал «A1+». 2 квітня 2002 року відбулося відкрите засідання щодо результатів тендера на частотну смугу 37. На підставі голосування Комісія визнала переможцем компанію Sharm Ltd. Мотиви цього рішення повідомлені не були.

3 квітня 2002 року трансляцію каналу «A1+» було припинено.

У період від травня до грудня 2003 року компанія Meltex подавала заявки на сім інших частотних смуг. Однак кожного разу безуспішно.

Пан Мовсесян звернувся до Комісії з проханням викласти причини відмов у задоволенні заявок компанії Meltex. Комісія відповіла швидко. У листі повідомлялося, що Комісія вирішувала лише питання про те, яка з компаній найкра-

ще відповідає умовам тендера, і вже на підставі цього рішення відмовляла усім іншим учасникам.

Компанія Meltex неодноразово зверталася з позовами про скасування відповідних рішень Комісії, а також скаржилася на неспроможність Комісії викласти письмово причини відмови у наданні їй ліцензії.

Зрештою національні суди відмовили у задоволенні усіх згаданих позовів компанії-заявника. Суди мотивували свої рішення необґрунтованістю вимог компанії і визнали, що тендери стосовно усіх семи частотних смуг були проведені у відповідності з законом.

Зміст рішення Суду

Спираючись на ст. 10 Конвенції, заявники скаржились на відмову у наданні їм ліцензії на телемовлення.

Суд визнав, що відмова Комісії у задоволенні тендерних пропозицій компанії Meltex становила втручання у свободу компанії на передання інформації та ідей.

Суд зазначив, що рішення Комісії ґрунтувалися на Законі «Про телерадіомовлення» та іншому законодавстві. Ст. 50 цього Закону встановлювала точні критерії, за якими слід було оцінювати компанії, котрі брали участь у тендері. Цими критеріями були фінанси компанії, технічні ресурси, професійний досвід працівників компанії, а також частка власного телепродукту у загальній кількості планованих програм. Втім Закон не зобов'язував Комісію до обґрунтування своїх рішень з огляду на зазначені критерії. Отож, Комісія просто оголошувала компанію-переможця без наведення жодних пояснень стосовно переваг пропозиції цієї компанії над пропозицією компанії Meltex. Комісія не повідомляла мотиви своїх рішень навіть попри те, що збиралася на засідання під час проведення конкурсу. Тому компанія Meltex так само, як і широка громадськість, не могла знати про підстави, на яких Комісія реалізовувала свою свободу розсуду, ухвалюючи рішення про відмову їй у наданні ліцензії.

Суд дійшов висновку, що процедура, котра не зобов'язує ліцензійний орган

наводити підстави своїх рішень, не забезпечує належного захисту від свавільного втручання держави у свободу вираження поглядів.

Суд нагадав, що директиви, ухвалені Комітетом міністрів Ради Європи у сфері регулювання телерадіомовлення, закликають до відкритого та прозорого застосування правил, що регламентують ліцензійні процедури. Вони також містять особливу рекомендацію, щоб «усі рішення, котрі ухвалюються керівними органами... були... належним чином обґрунтовані». Суд також вказав на Резолюцію стосовно Вірменії, ухва-

лену Парламентською Асамблеєю Ради Європи 27 січня 2004 року, у котрій містився висновок про те, що «нечіткість чинного законодавства призвела до надання Державній комісії з телерадіомовлення надмірних дискреційних повноважень».

Тому, Суд дійшов висновку про те, що втручання у свободу компанії Meltex передавати інформацію та ідеї, яке виявилось у семиразовій відмові надати компанії ліцензії на мовлення, не відповідало вимозі правомірності, закріпленій у Конвенції. Отож мало місце порушення ст. 10 Конвенції.

**Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини
стосовно рішення у справі
«I Avgi видавничо-інформаційне агентство S. A.
та Karis проти Греції»
(«I Avgi Publishing and Press Agency S. A. & Karis v. Greece»)**

Реферативний переклад

У рішенні, ухваленому 5 червня 2008 року у справі «I Avgi видавничо-інформаційне агентство S. A. та Karis проти Греції», Європейський суд з прав людини (далі — Суд) постановив, що

— було порушено ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція)¹.

Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд призначив сплатити заявникам 60 000 євро на відшкодування матеріальної шкоди.

Обставини справи

Перший заявник I Avgi видавничо-інформаційне агентство S. A. є компанією з обмеженою відповідальністю, яка є засновником та видавцем газети «I Avgi». Компанія зареєстрована в м. Афіни. Другий заявник — Константинос Каріс є головним редактором газе-

ти. Він є громадянином Греції, народився 1954 р., мешкає в Афінах.

У газеті було опубліковано статтю, яка стосувалася проведення крайніми правими об'єднаннями у м. Салоніки мітингів на знак протесту проти рішення Управління із захисту інформації. У цьому рішенні містився висновок, зокрема, про те, що помітка про релігійну належність особи у її ідентифікаційній картці суперечить законодавству про захист особи у сфері використання особистих даних про неї. На той час Православна церква Греції стала на позицію серйозного протистояння згаданому рішенню. Така ситуація викликала численні дебати та коментарі у пресі.

У статті йшлося про одного з організаторів мітингів — К. В., який описувався як «горезвісний шалений націоналіст». К. В. був журналістом та автором кількох книг на політичні теми. Він також був ведучим політичної програми на місцевому телебаченні. Крім цього, К. В. активно займався політикою та був обраний до парламенту на виборах 2007

¹ Рішення стане остаточним відповідно до вимог ч. 2 ст. 44 Конвенції, оскільки воно може бути предметом перегляду (Прим. перекладачів).

року від Православної народної партії пробудження (Orthodox Popular Alert Party). Партія ставила за мету захист та впровадження «грецько-християнських ідеалів».

У липні 2000 року К. В. звернувся з дифамацийним позовом проти заявників. У жовтні 2001 року суд відмовив у задоволенні позову на тій підставі, що відповідна стаття у газеті не містила дифамацийних висловлювань.

У травні 2003 року апеляційний суд скасував згадане рішення, відзначивши, що висловлювання «горезвісний шалений націоналіст» можна вважати дифамацийним. Суд вказав, що автор статті, використовуючи таке формулювання, вочевидь, ставив за мету представити К. В. як розумово та психічно нерозважливу людину, а отже, як таку, що не відповідає своєму посадовому становищу. У жовтні 2005 року згадане судове рішення було підтримане касаційним судом.

Відтак заявники були зобов'язані сплатити К. В. 58 000 євро як компенсацію шкоди та 4 650 євро на відшкодування судових витрат.

Зміст рішення Суду

Спираючись на ст. 10 Конвенції, заявники стверджували, що визнання їх винними у дифамачії було порушенням їхнього права на свободу вираження поглядів.

Суд вкотре акцентував на тому, що преса відіграє роль «вартового пса» у демократичному суспільстві, і наголосив, що журналістська свобода передбачає також можливість вдаватися до перебільшення та провокації.

Суд встановив, що судові рішення щодо заявників було втручанням у їх свободу вираження поглядів. Це втручання було передбачено національним законом та відповідало законній цілі, а саме захисту репутації К. В. Отож, Суду залишалось вирішити, чи втручання було «необхідним у демократичному суспільстві».

Суд дійшов висновку про те, що висловлювання «горезвісний шалений націоналіст» було оціночним судженням, яке не підлягало доказуванню. Втім це образливе висловлювання не було поз-

бавлено фактичного підґрунтя. Адже К. В. і на телебаченні, й у своїх книжках відстоював консервативну політичну філософію та виражав націоналістичні ідеї, прославляючи історію своєї нації та пристрасно захищаючи її ідеали. До того ж у періодичних виданнях журналу, в якому він був головним редактором, К. В. сам називав себе націоналістом.

Суд не переконали підстави рішення ані апеляційного суду, ані касаційного. На думку Суду, згадане висловлювання було за своєю суттю гострою критикою, спрямованою проти одного з організаторів мітингів, які газета-заявник не підтримувала. Суд вважав, що, незважаючи на жорсткість, використані журналістом епітети не відображали намір образити чи безпідставно знеславити К. В. Втім національні суди не спромоглися провести розмежування між «фактами» та «оціночними судженнями» і зосередилися тільки на з'ясуванні того, чи згадане висловлювання зачіпало честь та репутацію позивача.

Крім цього, Суд зауважив, що К. В. не можна вважати «звичайною приватною особою», а радше вартою уваги публічною фігурою, зважаючи на те, що він був добре відомою постаттю у Салоніках та у той час активно займався політикою. Таким чином, образливі зауваження були вчинені у контексті дебатів, що були предметом особливого зацікавлення з боку громадськості.

Далі Суд відзначив, що завдання національних судів у дифамацийному провадженні полягає не в тому, аби визначати для журналіста поняття та характеристики, які він не має права використовувати, реалізуючи у своїй професійній діяльності право на критичні висловлювання. Суди покликані досліджувати, чи контекст ситуації, інтереси громадськості та наміри журналіста можуть виправдати його звернення до провокації та перебільшення.

Нарешті Суд зауважив, що національні суди зобов'язали заявників виплатити К. В. 58 000 євро як компенсацію моральної шкоди. Таке стягнення було, на погляд Суду, непропорційним до мети, яка ставилася.

За цих обставин Суд дійшов висновку, що національні органи не надали належних та достатніх підстав для виправдання своїх рішень проти заявників.

І ці рішення не відповідали «нагальній суспільній потребі». Тому було порушено ст. 10 Конвенції.

**Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини
стосовно рішення у справі
«Чембер проти Росії»
(«Chember v. Russia»)**

Реферативний переклад

У рішенні, ухваленому 3 липня 2008 року у справі «Чембер проти Росії», Європейський суд з прав людини (далі — Суд) постановив, що:

— було порушено ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція), яке виявилось у нелюдському покаранні, застосованому до заявника під час проходження ним військової служби;

— було порушено ст. 3 Конвенції стосовно неналежного розслідування обставин неправомірного поведіння із заявником;

— було порушено ст. 13 Конвенції (право на ефективний засіб правового захисту).

Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд призначив сплатити заявнику 10 000 євро як компенсацію моральної шкоди.

Обставини справи

Заявник Євгеній Віталійович Чембер є громадянином Росії, народився 1982 року у м. Шахти (Росія). Справа стосується скарги п. Чембера на те, що під час проходження служби в армії його змусили виконати надмірне фізичне навантаження, яке зрештою призвело до втрати ним працездатності.

У грудні 2000 року заявника було призвано до проходження дворічної військової служби. У лютому 2001 року його було переведено до 7-ї військової частини у м. Астрахань. У березні 2001 року заявника було покарано за те, що він неналежно почистив казарму: молодший сержант Ч. у присутності лейтенанта Д. наказав заявнику зробити 350

присідань. Під час виконання вправи заявник упав, травмувавши себе. Його доправили до госпіталю. Лікарі діагностували травму хребта. Після цього випадку заявник вже не міг нормально ходити. Відтак у липні 2001 року його було звільнено від проходження військової служби за станом здоров'я.

У серпні 2001 року заявника було визнано інвалідом II групи.

Матір заявника поскаржилась на керівництво військової частини. Було розпочато розслідування — попередню перевірку у справі. Керівний склад військової частини та солдати-новобранці свідчили про те, що заявник страждав на хворе коліно та у зв'язку з цим кілька разів отримував допомогу у медпункті. Лейтенант Д., зокрема, стверджував, що не раз звільняв заявника від виконання фізичних вправ та від участі у заняттях із стрійової підготовки.

У травні 2001 року, виходячи з матеріалів проведеної перевірки, прокуратура вирішила не порушувати кримінальну справу проти лейтенанта Д. та молодшого сержанта Ч. з огляду на відсутність у їх діях складу злочину. У рішенні прокуратури також вказувалося на те, що були опитані усі солдати відповідного підрозділу, які засвідчили, що до заявника жодного разу не було застосовано фізичне покарання і що командири ніколи не зловживали своїм керівним становищем.

У квітні 2003 року суд відмовив заявнику у задоволенні позову про компенсацію шкоди на тій підставі, що у процесі

кримінального розслідування не було встановлено вини відповідачів у тому, що сталося із заявником. Апеляційну скаргу заявника не було задоволено з тих самих підстав.

Матір заявника, звернувшись зі скаргою до військового прокурора вищого рівня, отримала відповідь, що її питання не може бути вирішено доти, доки матеріали справи не надійдуть з міського суду, котрий на той час розглядав справу заявника. Відтоді жодної додаткової інформації від військової прокуратури так і не було надано.

Спроби заявника отримати «військову пенсію» також виявились безуспішними. Відмова у призначенні пенсії ґрунтувалась на твердженнях про те, що заявник страждав на хронічну хворобу з дитинства, втім ця хвороба була виявлена лише під час проходження строкової служби в армії. Тому не було доказів того, що він отримав травму хребта саме під час військової служби.

Зміст рішення Суду

Зазначаючи про порушення ст. 3 та ст. 13 Конвенції, заявник скаржився на те, що його було піддано нелюдському та такому, що принижувало гідність, поведженню та покаранню під час проходження ним служби в армії.

Суд визнав, що напружені фізичні тренування можуть бути частиною військової муштри. Втім Суд вкотре наголосив, що такі тренування не повинні загрожувати здоров'ю та добробуту солдатів чи принижувати їх людську гідність.

Суд зауважив, що заявника було змушено до виконання тяжкої фізичної праці, що зрештою призвело до його падіння й отримання серйозного ушкодження здоров'я. У процесі внутрішньодержавного розслідування справи було встановлено, що і лейтенанту Д., і молодшому сержанту Ч. було добре відомо про специфічні проблеми заявника зі здоров'ям. Адже вони не раз звільняли його від фізичного тренування та строкової підготовки. Незважаючи на це, вони змусили його до виконання праці, яка спричинила інтенсивне напруження у колінах та спині. Суворість такого покарання не може обумовлюватися жодною дисциплі-

нарною чи військовою необхідністю. Тому Суд дійшов висновку про те, що таке покарання було призначене навмисно, аби викликати у заявника надмірне фізичне страждання. Отож, Суд визнав: заявника було піддано нелюдському покаранню, що є порушенням ст. 3 Конвенції.

Суд далі вказав, що внутрішньодержавне розслідування не було достатньо ретельним. Не було проведено медичного обстеження заявника і не було приділено належної уваги участі заявника у представленні медичних даних, які він сам міг зібрати. У рішенні про закриття кримінальної справи вказувалися імена лише двох свідків. Це були, власне, ті особи, дії яких заявник оскаржував — лейтенант Д. та молодший сержант Ч. У згаданому рішенні не містилося жодних даних про інших свідків, ані їх імен, ані інформації про їх службове становище. Не була відома також загальна кількість опитаних осіб. Зрештою Уряд надав як доказ показання лише трьох військовослужбовців-строковиків попри те, що у ході розслідування, як зазначалося, були опитані усі солдати відповідного підрозділу (майже 100 осіб). Суд далі відзначив, що не були, натомість, отримані показання тих новобранців, котрі могли бути очевидцями неналежного поведження із заявником. Більше того, не було належним чином отримано свідчення самого заявника. Про його версію подій навіть не згадувалося у прокурорському рішенні про відмову у порушенні кримінальної справи. Тому він не зміг отримати процесуальний статус потерпілого, а відтак набути та реалізувати відповідні права.

Насамкінець Суд зауважив, що заявник потрапив у зловісне коло «зміщеної» відповідальності, в якому не знайшлося компетентного органу, який би здійснив перевірку проведеного розслідування чи виправлення його недоліків. Міський суд, котрий розглядав скаргу заявника, не провів незалежного дослідження матеріалів справи. Натомість у своєму рішенні він обмежився підставами, викладеними у висновках військових органів. Прокурор вищого рівня виявився неспроможним відповісти на скаргу

матері заявника, мабуть, з огляду на ухвалене судом рішення.

Зважаючи на зазначені недоліки, Суд дійшов висновку про те, що проведене компетентними органами розслідування стосовно скарги заявника не було ані ретельним, ані належним, ані ефективним. Тому було порушено ст. 3 Конвенції стосовно цього аспекту справи.

Розглядаючи питання про порушення ст. 13 Конвенції, Суд відзначив, що неефективність кримінального розслідування справи ставила під сумнів ефективність будь-якого іншого засобу правового захисту, який міг існувати. Цей висновок ґрунтувався, зокрема, на тому факті, що національні суди, котрі розглядали скаргу заявника, не оцінювали факти безпосередньо, а клали в основу своїх рішень позицію слідчого органу. І на підставі цього суди, відтак, відмо-

вляли у задоволенні вимоги заявника про компенсацію шкоди.

Суд далі звернув увагу на специфічний рис кримінального права Росії, яке можливість подання цивільно-правового позову про коменсацію шкоди ставило у залежність від підстав припинення кримінального провадження у справі. Отож, рішення про відмову у порушенні кримінальної справи на підставі відсутності у діях командирів ознак складу злочину завадило заявникові домогтися притягнення військового керівництва до цивільно-правової відповідальності.

Відтак Суд дійшов висновку, що заявника було позбавлено ефективного засобу правового захисту стосовно його скарги на неналежне поведіння з ним під час проходження військової служби. Тому мало місце порушення ст. 13 Конвенції.

**Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини
стосовно рішення у справі
«Ікс проти Хорватії»
(«X v. Croatia»)**

Реферативний переклад

У рішенні, ухваленому 17 липня 2008 року, у справі «Ікс проти Хорватії», Європейський суд з прав людини (далі — Суд) постановив, що

— було порушено ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) стосовно факту усунення заявниці від участі у процесі, внаслідок якого її дочку було усиновлено іншою особою.

Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд призначив сплатити заявниці 8000 євро як компенсацію моральної шкоди.

Обставини справи

Заявниця є громадянкою Хорватії, народилася 1972 року та проживає у м. Загребі. Вона страждає на параноїдальну шизофренію і позбавлена дієздатності.

Справа стосується скарги заявниці на те, що її дочку А., 1999 р. н., було

віддано на усиновлення без її відома та згоди.

У липні 2000 року відповідно до «Закону про сім'ю» дочку заявниці було передано на виховання матері заявниці. У рішенні про це відзначалося, що через серйозну психічну хворобу та залежність від наркотиків заявниця не була здатна піклуватися про дитину.

У травні 2001 року суд позбавив заявницю дієздатності на тій підставі, що, потерпаючи від параноїдальної шизофренії, вона не була здатна дбати про свої власні інтереси та права. Одним із наслідків цього рішення було й позбавлення заявниці батьківських прав, хоча про це у рішенні безпосередньо не вказувалося. Адже відповідно до «Закону про сім'ю» у провадженні щодо усиновлення не є необхідною згода на усиновлення від особи, котра позбавлена дієздатності.

У березні 2005 року суд відмовив заявниці у її клопотанні про поновлення дієздатності з огляду на висновки психіатричного обстеження, в яких стверджувалося, що хвороба прогресує і хвора не здатна подбати про свої інтереси.

Ще у листопаді 2001 року дочку заявниці було поміщено під опіку держави, зважаючи на те, що заявниця, проживаючи разом зі своєю матір'ю, продовжувала втручатися у виховання дитини.

Відтак було розпочато процедуру усиновлення А. на тій підставі, що ця дитина опинилася без батьківської опіки, оскільки її матір було позбавлено дієздатності, а її батько помер. Уряд стверджував, що 26 серпня 2003 року заявниці по телефону було повідомлено про початок процесу усиновлення її дитини. Втім цей факт заявниця заперечує.

До часу завершення процедури усиновлення за заявницею зберігалось право на побачення з дитиною. За словами заявниці, вона продовжувала бачитися з дочкою як звичайно.

Зміст рішення Суду

Заявниця скаржилася на те, що її дочку було віддано на усиновлення без її згоди чи відома і вона не мала можливості оскаржити у суді це втручання. Заявниця також стверджувала, що хоча її й не було формально позбавлено батьківських прав, усі її зв'язки з дитиною були цілковито розірвані. Вона зазначала про порушення ст. 8 та ч. 1 ст. 6 Конвенції.

Суд відзначив, що А. проживала зі своєю матір'ю від народження (грудень 1999 року) до листопада 2001 року, тобто до часу, коли дитину було поміщено під опіку держави. І навіть після цього заявниця продовжувала відвідувати дочку. Суд, відтак, визнав, що між заявницею та її дочкою існував зв'язок, який уподібнювався до сімейного життя.

Не було сумніву, що усиновлення цілковито зруйнує відносини між заявницею та її дочкою. Отож, усиновлення було формою дуже серйозного втручання у право заявниці на повагу до сімейного життя. Це втручання ґрунтувалося на нормах закону та відповідало законній цілі якнайкращого захисту інтересів дитини.

Суд вказав на те, що до початку процедури усиновлення компетентні органи жодним чином не дослідили відносини між заявницею та дочкою, знаючи про те, що наслідком позбавлення особи дієздатності є цілковите усунення цієї особи від участі в процесі усиновлення.

Крім того, жодного рішення не було ухвалено стосовно батьківських прав заявниці. Навіть після того, як заявницю було позбавлено дієздатності, вона продовжувала здійснювати свої батьківські права, принаймні певною мірою, з огляду на те, що заявниця володіла правом доступу до дитини до завершення процедури усиновлення.

Незважаючи на це, А. було віддано на усиновлення, і заявниці не було дозволено брати хоча б якусь участь у провадженні щодо усиновлення за винятком, можливо, телефонних дзвінків. Для Суду було важко погодитись із порядком, відповідно до якого особа, позбавлена дієздатності, автоматично усувається від провадження щодо усиновлення своєї дитини. Суд також додав, що слід було надати заявниці нагоду висловити свої погляди щодо можливого усиновлення її дитини, а не обмежуватись поверхневим інформуванням заявниці про початок відповідної процедури.

Отож, заявниця не була залучена достатньо мірою до процесу прийняття рішення. Ця обставина була особливо прикрою з огляду на те, що рішення про усиновлення (зрештою ухвалене 2 вересня 2003 року) мало фатальним чином позначитись на відносинах між заявницею та її дочкою.

Суд, таким чином, дійшов висновку про те, що, усунувши заявницю від участі у провадженні, яке завершилося усиновленням її дочки, Хорватія виявилася неспроможною забезпечити право заявниці на повагу до приватного та сімейного життя. Це було порушенням ст. 8 Конвенції.

Суд постановив, що не було необхідності вивчати окремо скарги заявниці щодо порушення ч. 1 ст. 6 та ст. 13 Конвенції.

**Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини
стосовно рішення у справі
«Бакс проти Люксембургу»
(«*Backes v. Luxemburg*»)**

Реферативний переклад

У рішенні, ухваленому 8 липня 2008 року у справі «Бакс проти Люксембургу», Європейський суд з прав людини (далі — Суд) постановив, що:

— не було порушено ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція);

— не було порушено ч. 1 ст. 6 Конвенції.

Обставини справи

Заявник Ернест Бакс є громадянином Люксембургу, народився 1946 року і проживає у м. Бех-Клейнмахер (Люксембург).

Заявник — колишній виконавчий директор компанії «Clearstream» — є співавтором книги «Розкриття». Її було опубліковано у березні 2001 року і розповсюджено у Люксембурзі, Франції та Бельгії. З огляду на позицію заявника, книга викликала міжнародне занепокоєння, оскільки вона викривала незаконну діяльність міжнародної клірингової системи під проводом групи «Clearstream», у книзі йшлося про багатьох відомих особистостей з фінансового світу.

Одна зі зносок у цій книзі містила певну інформацію стосовно п. Н. С. — юриста за фахом. Це було чотири окремих твердження:

«Відомо, що п. Н. С. підтримував зв'язки з п. М. С. та п. Р. С. — колишніми банкірами, перший з яких працював на мафію, а другий обслуговував потреби Ватикану. Його підозрювали у налагодженні контактів із представниками організованої злочинності, зокрема у США. Він також зберігав чудові особисті стосунки з п. Г. А., які зав'язалися ще у часи, коли п. Н. С. був головою Європейської асоціації християнсько-демократичної студентської молоді. Будучи Великим магістром головного відділення Масонської ложі в Люксембурзі, він відповідав за прийняття п. Р. С. до її лав».

У квітні 2001 року стосовно заявника було розпочато у суді розгляд кримінальної справи за звинуваченням його у поширенні неправдивих відомостей або в наклепі чи образі. Предметом судової оцінки стали чотири наведених твердження. Заявника було визнано винним у заподіянні образи, однак відповідальність стосувалась лише одного з тверджень, а саме: «Н. С. підозрювали у налагодженні контактів з представниками організованої злочинності, зокрема у США». Заявника було зобов'язано сплатити штраф у розмірі 1500 євро та символічну плату у розмірі 1 євро для компенсації моральної шкоди, якої зазнав п. Н. С.

Ані апеляційна скарга заявника, ані його касаційна скарга задоволені не були.

Зміст рішення Суду

Спираючись на ст. 10 Конвенції, п. Бакс стверджував, що засудження його за заподіяння образи було порушенням права на свободу вираження поглядів. Заявник також вказував на порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції, яке виявилось у неналежній відповіді судів на аргументи заявника стосовно порушення ст. 10 Конвенції.

Суд дійшов висновку про те, що засудження заявника було втручанням у його право на свободу вираження поглядів. Це втручання було передбачено національним законодавством та відповідало законній цілі, а саме захисту репутації п. Н. С. Суду залишалось вирішити, чи було втручання «необхідним у демократичному суспільстві».

Суд відзначив, що відповідне твердження, зважаючи на його контекст, має розглядатися як оціночне судження. Втім Суд нагадав, що навіть якщо висловлювання є за своєю суттю оціночним судженням, воно має ґрунтуватися на достатній фактичній основі. І якщо та-

кого підґрунтя немає, то висловлювання слід вважати надмірним.

Заявник зазначав, що він спирався у своїх твердженнях на лист з особистої кореспонденції. Однак Суд вирішив, що відповідний лист, зважаючи на відсутність у ньому дати та підпису, не був надійним джерелом. Особливо якщо брати до уваги суперечливі коментарі заявника щодо походження цього листа.

Суд також оцінив інші документи, що були свого часу подані заявником до національних судів для підтвердження своєї позиції. Національні суди дійшли висновку, що жоден з відповідних документів не містив даних, які б дозволили заявнику викласти таке твердження: «Н. С. підозрювали у налагодженні контактів з представниками організованої злочинності, зокрема у США». Суд, зі свого боку, погодився із національними судами у висновку про відсутність у заявника підстав для наведеного міркування.

Відповідні твердження про п. Н. С. торкалися питання загального значення, адже загалом книга «Викриття» стосувалася сфери «паралельного фінансування».

Втім Суд дійшов висновку про те, що інтерес заявника у поширенні відповідних заяв не перевершив безперечне право п. Н. С. на захист честі та ділової репутації. Суд зважив, що заявник цілком

вільно міг зробити свій внесок у вільну громадську дискусію стосовно проблем, котрі описані у книзі «Викриття». І для цього не було необхідності стверджувати, що п. Н. С. «підозрювали у налагодженні контактів з представниками організованої злочинності, зокрема у США».

Тому Суд постановив, що були «належними та достатніми» ті підстави, які національні суди навели для їх висновку про те, що заявник зруйнував репутацію Н. С., а відтак, для його засудження.

Насамкінець Суд констатував, що заходи, вжиті до заявника, не були непропорційними до законної цілі, яка ставилася, з огляду на зміст тверджень заявника та на помірний характер застосованого до нього покарання. Тому Суд постановив, що ст. 10 Конвенції порушена не була.

Суд зауважив, що національні суди чітко не відповіли на аргументи заявника стосовно порушення ст. 10 Конвенції. Втім, проаналізувавши мотивувальні частини рішень національних судів, Суд дійшов висновку про безпідставність тверджень заявника щодо недостатності аргументів у цих рішеннях. Хоча Суд і додав, що було б краще, якби у рішеннях містилося більш розгорнуте обґрунтування позиції судів стосовно ст. 10 Конвенції. Відтак Суд постановив про відсутність порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції.

**Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини
стосовно рішення у справі
«Кононов проти Латвії»
(«Kononov v. Latvia»)**

Реферативний переклад

У рішенні, ухваленому 24 липня 2008 року у справі «Кононов проти Латвії», Європейський суд з прав людини (далі — Суд) постановив, що

— було порушення ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція).

Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд призначив сплатити заявнику 30 000 євро на відшкодування моральної шкоди.

Обставини справи

Заявник Василь Кононов народився 1923 року. Він був громадянином Латвії до 12 квітня 2000 року, тобто

до часу отримання російського громадянства.

У 1942 році заявник був призваний до Радянської Армії. У 1943 році він парашутував з літака на територію Білорусії (яка у той час перебувала під німецькою окупацією), де приєднався до десантно-диверсійного загону, що належав до угруповання «Червоні партизани».

Відповідно до фактів, однозначно встановлених внутрішніми судами Латвії, 27 травня 1944 року заявник провадив озброєну групу червоних партизан, перевдягнених у німецьку військову форму, до селища Малі Бати для здійснення каральної операції. Операція була спрямована проти окремих мешканців села, яких підозрювали у зраді, викритті і переданні німецьким солдатам групи червоних партизан. Люди заявника увірвалися в селище, де обшукали шість будинків. Вони виявили у цих помешканнях гвинтівки та гранати, що були доставлені туди за наказом німецької військової адміністрації. Після цього учасниками групи було страчено шість чоловіків — голів відповідних сімей. Було також поранено двох жінок. Тоді партизани підпалили два будинки, внаслідок чого четверо людей загинуло у вогні. Загалом було вбито дев'ятох осіб — шість чоловіків і три жінки, одна з них перебувала на останніх тижнях вагітності.

Згідно з версією подій, викладеною заявником, жертвами цього нападу стали колабораціоністи, котрі здали у руки німецьким солдатам дванадцять партизан, серед яких була жінка з дитиною. Сталося це за три місяці до нападу групи заявника. Заявник стверджував, що його загону було наказано схопити осіб, відповідальних за зраду, для віддання їх до трибуналу. Заявник додав, що він особисто не керував операцією і не увійшов до селища.

У січні 1998 року латвійський Центр документації наслідків тоталітаризму ініціював кримінальне розслідування подій 27 травня 1944 року. Центром було встановлено, що заявник міг вчинити воєнні злочини, заборонені ст. 68-3

колишнього Кримінального кодексу Латвії (далі — КК). Санкція ст. 68-3 передбачала покарання у вигляді позбавлення волі від 3 до 15 років або довічне ув'язнення особи, визнаній винною у вчиненні воєнного злочину. Ст. 6-1 КК допускала зворотню дію кримінального закону стосовно воєнних злочинів. А ст. 45-1 КК встановлювала, що переслідування за такі злочини не було об'єктом законодавчого обмеження.

2 серпня 1998 року заявника звинуватили у вчиненні воєнних злочинів. 10 жовтня 1998 року його було взято під варту. Заявник свою вину не визнавав.

Втім суд визнав заявника винним і засудив його до ув'язнення строком на 6 років. Однак за наслідками розгляду скарги вирок було скасовано. Апеляційний суд вказав на те, що не було встановлено низки важливих аспектів справи, а саме: не було перевірено належність селища Малі Бати до «окупованої території», а також те, можна було чи ні вважати заявника і потерпілих учасниками бойових дій (комбатантами). Заявника було звільнено з-під варту.

17 травня 2001 року внаслідок нового попереднього розслідування заявнику знову було висунуто обвинувачення за ст. 68-3 КК.

3 жовтня 2003 року суд ухвалив вирок, у якому виправдав заявника за звинуваченнями у воєнних злочинах, однак визнав його винним у вчиненні бандитизму. Суд відзначив, що смерть чоловіків з селища можна вважати необхідною та виправданою в умовах воєнних дій. Втім суд підкреслив, що немає виправдання вбивство трьох жінок та підпал будинків. Відтак суд дійшов висновку про те, що заявник та його підлеглі вчинили акт бандитизму. І заявник, як командуючий офіцер, повинен відповідати за дії свого загону. Однак через те, що бандитизм не належав до категорії злочинів, на які не поширюється строк давності притягнення до відповідальності, суд звільнив заявника від кримінальної відповідальності.

Прокуратура оскаржила цей вирок до Верховного суду. 30 квітня 2004 року

Верховний Суд ухвалив рішення, яким скасував вирок у справі і визнав заявника винним у скоєнні воєнного злочину, передбаченого ст. 68-3 КК. Зважаючи на такі обставини, як відсутність небезпеки з боку заявника, його літній вік та кволий стан здоров'я, заявника було засуджено до позбавлення волі терміном на 1 рік та 8 місяців із звільненням від відбування покарання.

Зміст рішення Суду

Спираячись на ч. 1 ст. 7 Конвенції, заявник стверджував, що дії, які були інкриміновані йому, не були злочинами до норм ані національного закону, ані міжнародного.

Суд відзначив, що його завдання полягало в тому, аби оцінити з позиції ч. 1 ст. 7 Конвенції, чи дії, вчинені 27 травня 1944 року, становили порушення, яке було з достатньою доступністю та передбачуваністю визначено у внутрішньонаціональному законі чи в міжнародному праві.

Верховний Суд кваліфікував дії заявника, спираючись на три міжнародних документи. Втім два з них набули чинності після 1944 року і не містили жодних положень про зворотну дію закону в часі. У будь-якому разі ч. 1 ст. 7 Конвенції виключає ретроактивне застосування міжнародного договору для кваліфікації дії чи бездіяльності як кримінальних правопорушень. На час вчинення відповідних діянь чинною була тільки Гаазька конвенція 1907 року стосовно законів та звичаїв війни, а точніше — Додаток до неї у вигляді зводу правил. Ані СРСР, ані Латвія не були учасниками цього міжнародного договору. Відтак формально він не мав застосовуватися до даного збройного конфлікту. Втім текст Гаазької конвенції містив насправді основоположні звичаєві правила, які твердо визнавались міжнародною спільнотою на той час. Отож, Суд припустив, що заявник, будучи «комбатантом» у значенні, що надається цьому поняттю міжнародним правом, мав знати про ті правила.

Суд зауважив, що у рішеннях національних судів майже нічого не зазначалося про те, чи заявник особисто брав

участь у згаданих подіях у самому селищі Малі Бати. Адже єдине правдиве звинувачення проти заявника полягало у тому, що він керував загonom, котрий здійснив каральну акцію 27 травня 1944 року. Тому Суд мав визначити, чи ця акція в цілому порушувала правила та звичаї війни, кодифіковані у Гаазькій конвенції 1907 року.

У зв'язку з цим Суд відзначив, що означена операція виконувалась у зоні війни біля лінії фронту, хоча і не в ситуації бойових дій. Це було селище, в якому часто відбувалися сутички між червоними партизанами та німецькими солдатами. Воно належало до території, окупованої нацистською Німеччиною. У селищі, відтак, діяли національна поліція, підпорядкована німецькому командуванню, підпільники, вдягнені в цивільне, та донощики, активність яких була спрямована на викриття червоних партизан.

Суд визнав, що не існувало прямих доказів, які вказували б на те, що шестеро людей, убитих 27 травня 1944 року, були членами національної допоміжної поліції. Втім було відомо, що вони отримали гвинтівки та гранати від німецьких солдат. Зрештою найголовнішою обставиною було вбивство профашистською поліцією групи червоних партизан, які знайшли притулок у селищі, однак були зражені його мешканцями. Суд зазначив, що ця подія дала заявнику та його людям обґрунтовані підстави вважати відповідних селян колабораціоністами, які допомагали німецькій армії. Тому Суд не погодився з тим аби вважати шістьох людей, яких було вбито, «цивільними». Зрештою Гаазька конвенція 1907 року не містила визначення цього поняття. Верховний Суд Латвії, визнаючи за відповідними особами статус цивільних, керувався іншим міжнародним документом. У ньому, зокрема, зазначалося, що будь-яку особу, яка не належить до визначених вище категорій комбатантів та щодо статусу якої виникають сумніви, слід вважати цивільною. Однак згаданий міжнародний договір був підписаний майже тридцять років після того, як сталися відповідні події. Його не можна

було застосовувати ретроактивно і не було підстав вважати, що таке розуміння поняття «цивільна особа» передбачалося звичаєвим правом, що діяло у 1944 році.

Суд відзначив далі, що акція, здійснена 27 травня 1944 року, була вибірковою за своїм характером. Вона спрямовувалася проти шести конкретних осіб, яких небезпідставно підозрювали у співпраці з нацистськими окупантами. Партизани провели обшук їх помешкань і тільки після виявлення гвинтівки та гранат (матеріальних доказів співпраці з німцями) здійснили страту. Зворотним боком операції було збереження життя усім іншим мешканцям.

Суд зауважив, що національні суди не провели детальний та достатньо ретельний аналіз статей Гаазької конвенції, які вони застосовували у цій справі. Вони їх лише зазначили. Верховний суд зачитував три статті, в яких встановлювалося, зокрема, що є незаконним «підступно спричиняти смерть чи заподіювати шкоду тим особам, котрі належать до ворожої нації чи армії», здійснювати напади на «міста, села, споруди чи будинки, які не захищаються», а також вказувалося на необхідність поважати певні основоположні права людини. Суд відзначив, що у даній справі йшлося про плановану військову операцію, яка полягала у вибірковій страті озброєних колабораціоністів. Цих людей на достатніх підставах вважали небезпечними для червоних партизан передусім з огляду на те, що вони вже спричинили смерть групи товаришів заявника та його команди. Операція майже не відрізнялася від тих, які проводилися збройними силами держав-союзниць антифашистської коаліції чи членами національних рухів опору у багатьох європейських країнах, окупованих нацистською Німеччиною.

Зрештою Суд дійшов висновку про відсутність у рішеннях національних судів належного обґрунтування того, що напад, здійснений 27 травня 1944 року, суперечив *reg se* законам та звичаям війни, кодифікованим у Правилах (Додатку до Гаазької конвенції 1907

року). Відтак, з огляду на поверхневий характер мотивації національних судів, Суд постановив, що у міжнародному праві не містилось належного законного підґрунтя для засудження заявника за командування загоном, що виконав згадану операцію.

Далі Суд висловився щодо факту загибелі трьох жінок у селищі. Суд знову підкреслив вкрай загальний, поверхневий характер доводів, викладених у рішеннях національних судів. Суд відзначив, що суди цілком не відповіли на два важливих питання стосовно цього факту. Перше полягало у тому, чи ці жінки брали участь у викритті групи червоних партизан і, якщо так, то якою мірою. Друге питання стосувалося з'ясування того, чи була їх страта запланованою від початку операції, чи вона стала наслідком виходу членами загону за межі дорученого завдання.

Суд зважив, що було два можливих варіанти пояснення того, що сталося. З одного боку, жінки могли зіграти свою роль у зраді, а відтак їх страта планувалася спочатку. Уряд не спростовував показання заявника про те, що жінки продовжували спостерігати за групою партизан у селищі у той час, як їхні чоловіки рушили в інше село, аби сповістити німецький гарнізон про перехованців. Якщо це справді було так, тоді Суд змушений був визнати, що жінки також були винні у зловживанні своїм статусом «цивільних». Адже вони надавали важливу, конкретну допомогу тим особам, які безпосередньо співпрацювали з нацистськими окупантами. З огляду на такі обставини Суд відзначив, що його висновок стосовно шести чоловіків, страчених 27 травня 1944 року у селищі Малі Бати, можна було однаково застосувати і до трьох страчених жінок.

За другою можливою версією смерть жінок заздалегідь не планувалася, а стала наслідком зловживання ситуацією підлеглими заявника. У зв'язку з цим Суд відзначив, що навіть якщо це і було так, не можуть вважатися порушенням законів та звичаїв війни ані таке зловживання, ані військова операція, під час якої воно могло мати місце. Аналі-

зуючи цей варіант розвитку подій, Суд беззастережно погодився з тим, що відповідні дії членів загону заявника становили порушення загального права, тобто мали розслідуватися за нормами національного права, що діяло у час їх вчинення.

Суд відзначив, що навіть якщо вбивство трьох жінок і справді було наслідком зловживання з боку червоних партизан, то національні суди не встановили — так само, як і стосовно шести вбитих чоловіків, — точний ступінь участі заявника у страті. Отож, не було жодних підстав вважати, що він сам вчинив вбивство чи змусив або схилив своїх людей до цього.

Суд зауважив, що у разі, якщо за-судження заявника ґрунтувалось на національному праві, таке засуджен-ня було порушенням ст. 7 Конвенції. Адже навіть якщо припустити, що у 1944 році він вчинив правопорушення,

карані за нормами загального права, то починаючи з 1954 року переслідування заявника за ці порушення було незаконним. Притягнення заявника до відповідальності після того, як минуло майже півстоліття з часу перебігу строку давності, було б порушенням принципу передбачуваності.

Насамкінець Суд підсумував, що заявник не міг передбачати, що його дії, вчинені 27 травня 1944 року, вважатимуться воєнними злочинами з позиції міжнародних правил, що регулювали поведінку під час війни у той час. Таким чином, міжнародне право не містило підстави для засудження заявника за вчинене ним. Навіть якщо припустити, що заявник скоїв одне або більше діянь, караних національним правом, то у 2004 році національне право також вже не могло бути підставою для його засудження. Тому було порушено ст. 7 Конвенції.